

УДК 159.927 (001)

**ВІДДАНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО ТАЛАНТУ
А.С.МАКАРЕНКА НАЦІОНАЛЬНИМ
І ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИМ
ГУМАНІСТИЧНИМ ЦІННОСТЯМ
ЯК ЧИННИК ПЕРЕМОГИ НАД
АВТОРИТАРНОЮ ПОСЕРЕДНІСТЮ**

**В.В.Рибалка
(Київ)**

У статті висвітлюються деякі нові історичні обставини здійснення А.С.Макаренком видатного педагогічного експерименту, його зв'язок із народними, зокрема, козацькими традиціями організації освіти, національними і загальнолюдськими гуманістичними цінностями, його значення для вирішення сучасних проблем дегуманізації і регуманізації молоді.

Ключові слова: педагогічна система А.С.Макаренка, видатний педагог, національні та загальнолюдські цінності, народні традиції, дегуманізація та регуманізація молоді.

В статье освещаются некоторые новые исторические обстоятельства осуществления А.С.Макаренко выдающегося педагогического эксперимента, его связь с народными, в частности, козацкими, традициями организации образования, с национальными и общечеловеческими гуманистическими ценностями, его значение для решения современных проблем дегуманизации и регуманизации молодежи.

Ключевые слова: педагогическая система А.С.Макаренко, выдающийся педагог, национальные и общечеловеческие ценности, народные традиции, дегуманизация и регуманизация молодежи.

In the article some new history circumstances of realization of A.Makarenko, pedagogical experiment, its communication with public, especially, cossack, traditions of organization of education, with national and universal humanistic values, its value for decision of modern problems of dehumanization and rehumanization of youth are shown in this article.

Key words: pedagogical system of A.S.Makarenko, given teacher, national and universal values, peoples traditions, dehumanization and regumanization of youth.

Оцінюючи педагогічну систему А.С.Макаренка з позицій початку ХХІ століття, треба переглянути деякі стереотипи, що вже встигли скластися як у її прибічників, так і у критиків, особливо тих, хто оцінював її здебільшого формально.

У зв'язку з цим, слід одразу ж зазначити, що неупереджений аналіз наукових і художніх праць педагога свідчить про те, що розроблена і блискуче втілена великим гуманістом у життя педагогічна система менш за все за своєю сутністю відповідає ... канонам комуністичного виховання, яке панувало у Радянському Союзі у 20-30 роках минулого століття і до якого її штучно прив'язували деякі апологети – за що її зараз піддають критиці з позицій сучасної демократії. Зазначимо той відомий факт, що педагогічна система

А.С.Макаренка у моменти свого найвищого розвитку неодноразово відкидалася, піддавалася репресіям з боку ортодоксальної більшовицької освіти („наркомпросу”). Як інакше можна оцінювати факт зняття А.С.Макаренка з посади завідувача колонії ім. О.М.Горького у 1928 році. До речі, це відбулося на наступний день після від'їзду видатного російського письменника з колонії, де він перебував у гостях три дні влітку того року. Про це свідчить також усунення А.С.Макаренка з посади завідувача комуни ім. Ф.Е.Дзержинського у 1935 році. Свідченням цього виступає також передчасна смерть педагога у 1939 році і ліквідація комуни у цьому ж році.

Ці події із закономірним для того часу трагічним фіналом як для створених педагогом навчальних закладів, так і для самого творця відбувались у пік кривавих політичних репресій більшовицької влади. Фактичну сторону цих подій не може перекреслити навіть та обставина, що відкриття комуни у Харкові було ініційоване республіканським ГПУ, яке запросило А.С.Макаренка на посаду її завідувача і певний час підтримувало (контролювало) його, але врешті-решт звільнило з цієї роботи, що стало згубною обставиною для педагога і комуни. Правий в цьому плані В.М.Терський, стверджуючи у своїх спогадах: „Шкода, дуже шкода, що відірвали Антона Семеновича від створеного ним колективу. А то б не дали, ні за що не дали йому хлопці і друзі померти так рано. Але він помер солдатом, умер з честю, вмер у боротьбі за свою велику справу, котра вмерти не може” [7, с. 215].

Такий закономірний для авторитарної дійсності кінець має своє логічне пояснення, яке дослідникам-педагогам треба збагнути повнішою мірою. Ми можемо припустити зараз, що створена А.С.Макаренком педагогічна система лише за своєю „комуністичною” формою певним чином асоціювалася, відповідала проголошеним в ті часи ідеологічним штампам, ідеям, але за змістом, за своєю сутністю, природою різко їй суперечила. Можливо також, що „комуністичне оформлення” системи робилося талановитим педагогом, психологом, мислителем, літератором свідомо і навмисно, щоб захистити, замаскувати, зберегти її суть і гуманістичне втілення у життя.

Таке пояснення впливає з аналізу його наукових і художніх творів, зокрема, повісті „Честь” [11]. В ній, як це не дивно, жовтневий переворот охарактеризований відверто ідеалістично, психологічно і морально дистильованими фарбами, очима людини, яка щиро вірить у цінності людини праці, у честь, правду, гуманізм, відповідальність революціонерів. Самі революційні події, що відбувалися в Україні, у Крюкові, показані начебто через гуманістичний фільтр, у бажаному ідеальному світлі людяності. Описані у творі буремні, часом трагічні, події не супроводжувалися пролиттям крові і загибеллю людей. У революційне зіткнення, висвітлене А.С.Макаренком на майже автобіографічному матеріалі, по волі автора залучаються чисті, моральні ідеї, принципи, характери. За таким баченням революції, з її подальшими фактичними жертвами, стоїть людина з безмежною вірою в ідеали гуманізму, які повною мірою були втілені нею у власну педагогічну систему.

Цілком очевидно, що суть створеної педагогом гуманістичної, демократичної виховної системи різко суперечила реальному стану в авторитарній системі. За ступенем вірності національним, загальнолюдським ідеалам, ідеям народної демократії А.С.Макаренку був набагато вище офіційних носіїв комуністичної ідеології, які популіськи використовували принципи комунізму у своїх варварських, людиноненависницьких діях. Це і є дійсною причиною зміни з часом ставлення влади до педагога, що кінець кінцем стало причиною його смерті і припинення педагогічного експерименту. Власне, фактичний бік короткого у часі існування і загибелі педагогічного дива та його творця повною мірою відповідає трагічній долі мільйонів чесних, порядних, відданих ідеалам гуманізму людей, що були репресовані в ті лиховісні часи.

Сам педагог і мислитель щиро вірив у силу здорового суспільства, колективу, дієву силу ідей гуманізму, коли стверджував: „...Ідея солідарності захоплює усі сфери життя: життя є боротьба за кожний завтрашній день, боротьба з природою, з темрявою, невіглаством, із зоологічним атавізмом, з пережитком варварства; життя – це боротьба за освоєння невичерпних сил землі і неба” [6, с. 356]. Ця віра і відданість ідеям гуманізму робить А.С.Макаренку апологетом аж ніяк не вождів „реального комунізму”, а скоріше – відомого автора утопічного комунізму, англійського мислителя Томаса Мора та інших гуманістів.

Проте, може бути висунуте й інше, більш вірогідне, на наш погляд, припущення. За ним, народний Вчитель зреалізував у своїй педагогічній системі ідеї волі, солідарності, злагоди, взаємодопомоги, організованості, демократії, що були властиві українському народу – особливо у буремні, надзвичайно важкі часи його існування. Саме в такий „революційний” час довелося жити і працювати А.С.Макаренку і, головне, піднятися над його жорстокістю і трагізмом – завдяки надзвичайному гуманістичному, демократичному, раціональному потенціалу його педагогічної системи. Врешті-решт це і призвело до перемоги над авторитарною посередністю тогочасного режиму, до зайняття гідного місця у культурному просторі і часі людства.

Є всі підстави для твердження, що створена А.С.Макаренком виховна система за своїм змістом більше відповідає не комуністичним реаліям того часу, а громадсько-господарським началам народного життя української нації. Цікава в цьому плані характеристика педагога, що була дана йому 1928 року О.М.Горьким: „Він – сувора зовнішньо, не говірка людина років за сорок, з великим носом, з розумними і зіркими очами, він схожий на військового і на сільського вчителя з „ідейних”... [7, с. 170].

Як народний вчитель, А.С.Макаренко не міг будувати свою систему, обминаючи народну мудрість, здоровий глузд життя свого етносу, найефективніші форми народної організації освіти, що виконувалися століттями і тисячоліттями боротьби за існування, звичайно, оновлюючи їх відповідно до вимог сучасної освіти, критеріїв власного педагогічного досвіду, таланту і майстерності. Тому доцільно шукати витoki його педагогічної системи і у

таких історичних формах народного життя, як новгородське віче, Запорозька Січ, сільська громада, толстовська комуна, навіть... народна армія Н.І.Махна. При цьому нам слід сміливо відмовитися від сформованих потужним ідеологічним пресом царської Росії та більшовицького режиму стереотипів, від створених упродовж десятиліть фальсифікованих образів народного життя – іноді відверто ворожих, іноді карикатурних, і завжди – штучно викривлених у народній свідомості і пам'яті. Рішуча відмова від них дозволить відшукати справжні народні витoki виховної системи українського педагогічного генія.

Так, читаючи твори А.С.Макаренка, не можна аж ніяк позбутися думки, що колонія і комуна значною мірою повторювали у своїх рисах “права вольності” та організацію Запорозької Січі, особливо у таких аспектах її життя, як виборність козацької старшини, кошових і курінних отаманів, суддів, писарів, осавулів, діяльність військових, курінних і паланочних козацьких рад, організація військової, освітньої і господарчої справи, сам демократичний устрій Запорозької держави на території середнього і нижнього Подніпров'я, де, власне, і розташовувалися колонія і комуна [19].

Парадоксальність, навіть фантастичність такого припущення значною мірою зменшуються, якщо згадати, що при формуванні устрою колонії вихованці пропонували замість терміну „командир” використовувати слово „отаман”, а самого А.С.Макаренка діячі наркомпросу відверто й іронічно називали „отаманом ватаги безпритульних”. Запорозький дух де не де, тією чи тією мірою, проривається, відтворюється у думках і мріях вихованців, у самому громадсько-господарчому житті колоністів і комунарів. Так, плани щодо другого переїзду з-під Полтави з метою подальшого розвитку, оновлення свого життя, колоністи певний час пов'язували із переміщенням саме на Запорожжя, а один з варіантів розташування там „юних запорожців” прямо асоціювався з Хортицею. Від Запорожжя колоністи відмовилися з величезним жалем. Тодішня республіканська і міська влада злякалася перспективи відкритого відродження народних і козацьких традицій „ватагою безпритульних злодіїв” на чолі з „Дон Кіхотом Запорозьким” [9, 369 с.].

Можна припустити також, що свідомі чи несвідомі спроби педагогічного втілення запорозьких традицій А.С.Макаренком і колоністами спиралися на успадковані і стимульовані революцією гасла про волю, мир, труд, щастя, на суспільні, етнічні архетипи. Цьому ж безумовно сприяли ще свіжі враження і спогади про громадянську війну і повстання селянських мас проти більшовицького свавілля, які пізніше були представлені панівною ідеологією у вигляді жорстоких „банд”, „батьків”, „отаманш Марусь” тощо. Втім, народний визвольний рух у сприйнятті українського населення мав привабливий вигляд, отримував симпатію і підтримку, одним із проявів чого стало прийнятне ставлення до народної армії Нестора Івановича Махна, до речі – теж вчителя, як і А.С.Макаренко.

Відмітаючи усі брехливі багаторічні ідеологічні нашарування, що дуже нелегко зробити спотвореній громадській думці, згадаймо, як підсумував у

липні 1921 року перед бійцями Революційної Повстанської Армії наслідки свого діалогу з лідером більшовиків В.І.Леніним останній отаман неозапорозького українського козацького війська Н.І.Махно: „Комунізм, до якого ми прагнули, передбачає: свободу особистості, рівність, самоуправління, ініціативу, творчість, достаток... Ми мали можливість і спробували будувати суспільство на ненасильницьких анархічних принципах, але більшовики не дали нам цього зробити. Вони боротьбу ідей перетворили на боротьбу людей. Ненависний народу державний апарат з його представниками, в'язницями тощо не ліквідований, а лише реорганізований. Більшовики проголосили насильство своїм правом...” [18, 188 с.]. Як свідчать історики, над цими словами в кінці своїх днів серйозно задумувався і сам В.І.Ульянов [там же]. І чи не збігаються ці слова з деякими положеннями педагогічної системи А.С.Макаренка?

Відмітимо, що на час проголошення Н.І.Махном цієї заяви, колонія проіснувала вже цілий рік... А якщо уявити, що вона розташовувалася під Полтавою, в самому осередку вільного народного життя і поповнювалася фактично сиротами чи дітьми батьків, серед яких були і нащадки запорозького духу, то висловлене вище припущення втрачає свою неправдоподібність. У цей час в Україні з'явилися також так звані толстовські трудові комуни, артілі, громади, які були засновані на засадах добровільної праці, рівноправ'я, самоврядування, справедливості, правди тощо. Ця обставина теж сприяла розробці А.С.Макаренком виховної системи на засадах „здорового глузду” і новаторської педагогічної думки.

Отже, ми бачимо у геніальній, добре адаптованій до драматичної реальності і значною мірою інтелектуально, мудро захищеній А.С.Макаренком від цієї реальності, системі спробу побудови талановитим педагогом на новому витку розвитку освіти, універсальної теорії і практики відтворення людяності – від рівня представників людського „дна” до статусу особистості громадянина, культурного робітника, майстра. Ця теорія блискучо підтверджена практикою, є перспективною для людства, яке знову і знову стикається з проблемами дегуманізації і регуманізації молоді – у широкому діапазоні співвідношення між Злом і Добром. Запропонована і перевірена великим гуманістом система організації колективу як вихователя особистості виступає певною соціально-генетичною матрицею, соціальним геномом, що здатні відтворювати людяність у нещасних дітей у повному значенні цього терміну, підносити принижену особистість до рівня повноцінного громадянина, кваліфікованого трудівника, творця людських цінностей.

Цю думку тільки підсилює та обставина, що дана система виникла в жахливих умовах відбудови країни – Росії, СРСР – що найбільше постраждала від першої світової і громадянської війни, від революційних експериментів, де проходили найстрашніші битви і відбувалися найжахливіші масові людські трагедії. Не дивно, що педагогічна система А.С.Макаренка була створена саме в Україні, яка опинилася в той час у самому пеклі соціальних, політичних, економічних, військових катастроф. Тільки така педагогічна система могла протистояти їх драматичним наслідкам і врятувати молодь.

Зрозуміло і те, чому після другої світової війни саме ця педагогічна система була затребувана у Німеччині та Японії – в тих країнах, які розпочали цю війну, зазнали в ній нищівної поразки і в яких найбільш гостро постала проблема ефективного відтворення економіки, добробуту народу, культури, що врешті-решт і було зроблено – в тому числі і за допомогою цієї системи [1].

Логічно стверджувати, що педагогічна система А.С.Макаренка виступає у контексті трагічного ХХ століття як своєрідний гуманістичний „вибух”, котрий дає змогу швидко й інтенсивно долати прірву між варварством і людяністю, між Злом і Добром, утверджувати цінність творчої, духовно розвинutoї особистості. Не визиває сумніву, що і у наш час, коли проблеми занепаду і відродження культури неперервно виникають у житті як окремих країн, та і усього світу, глобальне гуманістичне значення теорії і практики А.С.Макаренка щодо розвитку особистості у колективі як складової суспільства буде неодмінно зростати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зязюн І.А. Педагогіка добра: Ідеали і реалії: Науково-методичний посібник. – К, 2000.
2. Иванов И.П. Методика коммунарского воспитания: Книга для учителя. – М., 1990.
3. Козлов И.Ф. Педагогический опыт А.С.Макаренко. Книга для учителя Сост. В.М.Коротов. – М., 1987.
4. Макаренко А.С. Воспитание гражданина. – М., 1968.
5. Макаренко А.С. Коллектив и воспитание личности Сост. В.В.Кумарин. – М., 1972.
6. Макаренко А.С. Книга для родителей. Изд-е 6-е. – М., 1956.
7. Макаренко А.С. Марш тридцатого года: Книга для учителя Сост. В.Г.Бейлинсон. – 2-е изд-е. – М., 1988.
8. Макаренко А.С. О воспитании. Составитель В.С. Хелемендик. – М., 1988.
9. Макаренко А.С. Педагогическая поэма: Роман. – К., 1986.
10. Макаренко А.С. Собрание сочинений в 4 томах. – Том 3. Флаги на башнях. Рассказы. – М. 1987.
11. Макаренко А.С. Собрание сочинений в 4 томах. – Том 4. Книга для родителей. Чтсть. Статьи о литературе. А.М.Горький и А.С.Макаренко. – М., 1987.
12. Макаренко А.С. Педагогическая поэма / Сост. С.Невская. – М., 2003.
13. Моргун В.Ф. Психологія особистості в педагогіці А.С.Макаренка. Факсимільний збірник праць 1986-2001 років. – Полтава, 2002.
14. Павлова М.П. Педагогические воззрения А.С.Макаренко. – М, 1956.
15. Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології (Досвід особистісно центрованої систематизації категоріально-поняттєвого апарату): Навчально-методичний посібник. – К., 2003.

16. Рибалка В.В. О характере целей трудовой деятельности учащихся в свете идей А.С.Макаренко // А.С.Макаренко – педагог и писатель (Тезисы докладов и сообщений республиканской научной конференции „Педагогическое наследие А.С.Макаренко и современные проблемы коммунистического воспитания”, посвященной 90-летию со дня рождения выдающегося советского педагога и писателя, 2-3 марта 1978 года). – Сумы, – С. 168-170.

17. Уотсон Д.Д. Двойная спираль: воспоминания об открытии структуры ДНК. Перев. с англ. – М., 1969.

18. Шилов Ю.О. Святині: Роман-есе з двох повістей. – К., 2001.

19. Яворницький Д.І. Історія Запорозьких козаків. У 3 томах. – Том 1. – К., 1990.

УДК 371.4(092)
ФЕНОМЕН МАКАРЕНКОВСКОГО
КОЛЛЕКТИВА

Эмилиано Меттини
(Палермо, Италия)

У статті проаналізовано сутність і функції макаренківського колективу як віддзеркалення його соціальних і соціологічних поглядів.

Ключові слова: соціальна система, особистість, Т-група, пересоціалізація

В статті проаналізована сутність і функції макаренківського колективу як віддзеркалення його соціальних і соціологічних поглядів.

Ключевые слова: социальная система, личность, Т-группа, пересоциализация.

This article is analyzed the essence and functions Makarenko A.S.'s group like reflection his social opinions.

Key words: social system, personality, T-group, personalization.

Воспитательная система А.С. Макаренко – одна из самых продвинутых воспитательно-педагогических программ прошлого века. Она не ограничена тем, что воспитывает, но перевоспитывает и готовит детей к взрослой жизни в обществе. В отличие от подавляющего большинства своих современников, то желающих «изолировать» детей от отрицательных явлений общества, то склонных к стихийности в воспитании, Макаренко понял историческое значение перевоспитания. Можно точно сказать, что наш воспитатель работал над двумя уровнями: перевоспитанием и пересоциализацией. Мы не будем говорить о лояльности Макаренко к советскому социальному строю. Это касается политики, а не педагогики и воспитания, поэтому не затрагиваем данную спорную, хоть и модную тему для постсоветского пространства. Перевоспитание и пересоциализация для выдающегося воспитателя